

ADOBE
CREATIVE CLOUD

magyar
nyelvű
változat

InDesign

Haladóknak

Dr. Péter Kristóf

Merca**to**r
S**u**dió

Minden jog fenntartva, beleértve bárminemű sokszorosítás, másolás és közlés jogát is.

Kiadja a Mercator Stúdió
Felelős kiadó a Mercator Stúdió vezetője
Lektor: Gál Veronika
Szerkesztő: Pétery István
Műszaki szerkesztés, tipográfia: Dr. Pétery Kristóf

ISBN 978-963-365-133-9

© Dr. Pétery Kristóf PhD, 2014
© Mercator Stúdió, 2014

Mercator Stúdió Elektronikus Könyvkiadó
2000 Szentendre, Harkály u. 17.
www.akonyv.hu és www.peterybooks.hu
www.facebook.com/mercator.studio
T: 06-26-301-549
06-30-30-59-489

TARTALOM

TARTALOM	3
ELŐSZÓ	10
SZEMPONTOK A TÖRDELÉSHEZ	17
A tipográfia jellegzetességei	17
Tipográfiai mértékrendszer	18
A tipográfiai közlés elemei	19
A betű	19
Betűtípusok	20
Betűfajták, változatok	28
Betűfokozatok megválasztása	28
Betűtípusok megválasztása	30
A sor	35
A szövegtömb	35
A szabadsoros szöveg	36
A sorcsoport	36
Tipográfiai díszek	38
Illusztrációk	38
A tipográfiai kompozíció	39
Tördelési szabályok	39
A SZÖVEG TÖRDELÉSE	45
A tördelési mód beállítása	45
A tördelés beállításai	46
Elválasztás	48
Az automatikus elválasztás	48

A kézi elválasztás	50
Szó- és betűtérközök	52
Alávágás és betűköz	53
Hasábok	58
Eltérő szélességű hasábok	59
Szövegkeret hasábok	60
Alapvonal eltolás	67
Egyéni szövegrács	68
Elrendezés beállítása	69
Különféle oldalméreték	77
Rögzített objektumok	78
Szövegváltozók alkalmazása	81
Szövegváltozók létrehozása	81
Változótípusok	83
Műveletek szövegváltozókkal	90
Fejlécek kezelése	93
Egyszerű oldalszámozás	93
Fej- vagy lábléc mesteroldalon	94
Futó fej- és láblécek változói	94
Szerkesztői jegyzetek	96
TERJEDELMES DOKUMENTUMOK	98
Könyvfájlok	98
Könyvfájl-kezelés	99
Könyv mentése	100
Könyvdokumentum-kezelés	100
Könyvobjektumok számozása	104
Szinkronizálás	113
Könyvfájl nyomtatása, exportálása	114
Jelölők	114
Tárgymutató készítése	118
Témakörlista készítése	119

Tárgymutató-bejegyzések elhelyezése	121
Tárgymutató létrehozása	123
Tartalomjegyzék készítése	125
XML KEZELÉSE	131
A struktúramező	131
Címkék létrehozása	134
Tartalom címkézése	135
Automatikus címkézés	136
Kézi címkézés	136
Címkézés stílus alapján	137
Címkejelölők megjelenítése	139
Dokumentumstruktúra kialakítása	141
XML importálás	145
XML exportálás	149
DTD fájlok használata	151
DIGITÁLIS KIADVÁNYOK	153
A munkafolyamat	153
EPUB fájl exportálása előtt	153
Cikkek	154
Üres cikk létrehozása	154
Cikk létrehozása tartalommal	155
Cikk bővítése	156
Az összes oldalelem cikkhez adása	157
Cikk vagy elem törlése	157
Cikkek sorrend-beállítása	158
Cikkek előjegyzése exportálásra	158
Objektum exportálási beállításai	159
Alternatív szöveg beállítások	159
Címkézett PDF beállításai	161
EPUB- és HTML-beállítások	162

EPUB exportálási beállításai	164
EPUB általános beállításai	164
EPUB képek beállításai	167
EPUB speciális beállításai	169
Exportálás EPUB fájlba	171
Előkészületek	172
Az exportálás végrehajtása	175
Tartalom HTML exportálása	177
Exportált elemek	177
Nem exportált elemek	178
HTML-exportálási beállítások	178
Az exportálás végrehajtása	179
DINAMIKUS DOKUMENTUMOK	181
Dinamikus Flash dokumentumok	181
Oldalátmenetek	182
Hiperhivatkozások	183
Kereszthivatkozások	186
Exportálás Flash fájlba	189
Dinamikus PDF dokumentumok	191
Gombok	191
Úrlapelemek	194
Interaktív PDF dokumentumok létrehozása	195
Exportálás PDF fájlba	196
Interaktív PDF fájl beállításai	200
Biztonsági beállítások	203
Interaktív dokumentumok előképe	204
A Prezentációs üzemmód	205
ÚRLAPOK	207
Az úrlapkészítés folyamata	207
Úrlapmező hozzáadása	207

Bejárési sorrend megadása.....	209
AUTOMATIZÁLÁS	211
Adategyesítés.....	211
Az adategyesítés lépései.....	212
A céldokumentum előállítása.....	214
Összefésülés.....	221
Parancsfájlok.....	224
Bővítmények.....	226
KÖRNYEZETI BEÁLLÍTÁSOK	229
InDesign működési beállítások.....	229
Általános beállítások.....	230
Beállítások szinkronizálása.....	231
Felhasználói felület beállítása	233
Szöveg beállítása	235
Egyéni szövegbeállítások	239
Kompozíció beállítása	240
Egységek és lépésközök beállítása.....	241
Rácsok beállítása	242
Segédvonalak és munkaterület beállítása.....	243
Szótár beállítása.....	244
Helyesírás-ellenőrzés beállítása.....	246
Automatikus javítás beállítása	246
Jegyzetek beállítása	247
Változások követésének beállítása	249
Szövegegység-szerkesztő megjelenítésének beállítása	250
Megjelenítés minősége beállítása	250
Fekete megjelenése beállítása.....	251
Fájlkezelés beállítása	252
Vágólap kezelés beállítása.....	254
Gyorsgombok	254

Munkaterületek	256
Menük beállítása	258
Bridge preferenciák	259
Általános csoport	259
Bélyegképek csoport	260
Lejátszás csoport	261
Metaadatok csoport	262
Kulcsszavak csoport	263
Címkék csoport	264
Fájltársítások csoport	264
Gyorsítótár csoport	265
Indítási parancsfájlok csoport	267
Speciális csoport	267
A Version Cue testre szabása	268
Általános beállítások	270
Rendszeradminisztráció	272
SZÍNKEZELÉS, KALIBRÁCIÓ	281
A monitor kalibrálása	284
Színbeállítások	289
AZ ESZKÖZTÁR IKONJAI	294
MACINTOSH GYORSGOMBOK	320
Eszközökhöz rendelt gombok	320
Objektumkiválasztás és mozgás	322
Átalakítás	324
Görbék szerkesztése	324
Táblázatszerkesztés	325
Szövegkeresés és csere	326
Szövegbevitel, szerkesztés	327
Mozgás és szövegkijelölés	328

Dokumentum megjelenése.....	329
WINDOWS GYORSGOMBOK.....	331
Eszközökhöz rendelt gombok.....	331
Objektumkiválasztás és mozgatás	333
Átalakítás.....	334
Görbék szerkesztése.....	335
Táblázatszerkesztés.....	336
Szövegkeresés és csere	337
Szövegbevitel, szerkesztés	338
Mozgás és szövegkijelölés	339
Dokumentum megjelenése.....	340
MAGYAR-ANGOL SZÓTÁR	342
ANGOL-MAGYAR SZÓTÁR	398
Felhasznált és ajánlott irodalom	454

ELŐSZÓ

Tisztelt Olvasó!

Az Adobe Systems Incorporated cég InDesign kiadványszerkesztő programja a személyi számítógépeken eddig egyeduralkodó QuarkXPress babérjaira tör. Voltak már ilyen próbálkozások (például a Corel-féle Ventura vagy az Adobe-féle PageMaker), ámde ezek bár sok jó szolgáltatással rendelkeztek, nem lehettek átütőek, több okból is. Egyrészt amikor ezek piacra kerültek, a személyi számítógépek elterjedtsége sokkal kisebb volt, másrészt akkoriban még az Internet sem volt, hogy a számítógépes kiadványszerkesztést – tekintettel a web alapú megjelenésre és terjesztésre – erősítse.

Azóta sok minden gyökeresen megváltozott, elterjedt a PC, az asztali kiadványszerkesztés (*Desk Top Publishing*) és az Internet is. Az Adobe pedig kihozott egy olyan, minden igényt kielégítő kiadványszerkesztő programot, vagyis az InDesign alkalmazást, amely már méltó vetélytársnak számít. Ebbeni voltát megerősíti az a tény is, hogy már a CS2 változatban lokalizálták, vagyis elkészült a magyar nyelvű változat is. Szerencsére ugyanez érvényes a CC (azaz a 9.) változatra is, amely jelen kötetünk tárgyát képezi.

A grafikus programok a képezelés és tárolás szempontjából két csoportra oszthatók. A vektorgrafikus szoftverek az ábrázolás során a képet alkotó alakzatokat matematikai egyenletekkel írják le, ebből adódik az az előny, hogy az ilyen képek korlátlan mértékben nagyíthatók és kisebb helyet foglalnak el, hátrányuk, hogy fényképek kezelésére nem alkalmasak (bár ma már léteznek hibrid rendszerek is). Ezzel szemben a rasztergrafikus kép pixelekből áll, és az állományok a kép minden egyes képpontjának színét és egyéb jellemzőit eltárolják. E tárolási és feldolgozási mód előnye, hogy minden egyes képpont külön szerkeszthető, így fényképek feldolgozására, retusálására kiválóan használható, hátránya viszont az, hogy ezek a képek sokkal nagyobb lemezterületet foglalnak és a számítógép

memóriájának méretével szemben is igényesebbek, ugyanakkor az ilyen képek minőségromlás nélkül csak korlátozottan nagyíthatók.

A rasztergrafikus programok közé tartozik az Adobe cég Photoshop nevű programja, amely egyfajta etalon a képfeldolgozással és grafikával foglalkozók körében, ugyanakkor azonos szintű konkurenciával alig rendelkezik (a fejlesztő honlapja: www.adobe.com). Ezzel a szoftverrel szinte mindenféle képfeldolgozással kapcsolatos probléma megoldható. A programban korábban többféle újítás jelent meg, amelyet előbb vagy utóbb a konkurens programok fejlesztői is átvettek. Ezek közé tartozik a rétegek kezelése (amikor a kép jellemző részeit különböző rétegekre helyezük, és rétegenként módosítjuk), vagy a beépülők, azaz a „plugin”-ek használata (ezek egy külön könyvtárban elhelyezkedő, esetleg más fejlesztőtől származó, speciális funkciójú fájlok, külön programok, amelyek betöltés után beépülnek a Photoshop program menürendszerébe).

A képek rétegenkénti kezelése azért előnyös, mert a rétegekre helyezett objektumokat a kép más rétegeinek módosítása nélkül változtathatjuk meg, tartalmukat önállóan mozgathatjuk. A rétegeket átlátszóvá tehetjük, közöttük különféle csoportosítási és egyéb műveleteket végezhetünk, sorrendjüket másíthatjuk, rajtuk külön-külön más grafikus szűrőt alkalmazhatunk stb.

A beépülők is szabvánnyá váltak, ezeket szintén használják más retusáló programok. A legtöbbjük egyfajta grafikus szűrő, a szaknyelvi zsargonban „effekt”, de készültek, fájlátalakító, védjegykezelő pluginek is. A grafikus szűrők a kép kijelölt részén vagy az aktuális réteg tartalmán hajtanak végre valamilyen látványosak műveletet. Ezeket a szűrőket néhány másik programban (például az Adobe Illustrator, CorelDraw, Corel Photo-Paint, Paint Shop Pro szoftverekben) is használhatjuk.

A Photoshop a nyomdai előkészítés és képfeldolgozás legelterjedtebb programja. Külön érdekesség, hogy már az 5.0-ás változatot is lefordították magyar nyelvre. 2002-ben jelent meg a program 7.0-ás, 2004-ben CS (8.0), 2005-ben CS2 (9.0), majd 2007-ben CS3 (10.0), 2009-ben CS4 (11.0), 2010-ben CS5 (12.0), 2012-ben CS6 (13.0), 2013-ban CC változata. E programnak is csakhamar megjelent a magyar nyelven lokalizált változata. Az Adobe

Photoshop CC magyar nyelvű programváltozata a program közép-európai felhasználók számára adaptált, javított verziója, amelyben a szöveget a számítógépen telepített operációs rendszertől függően cseh, magyar, görög, lengyel, orosz és török nyelven is megadhatjuk. A magyar nyelvű verzió mindenben megegyezik a Photoshop CC programmal, de támogatja a magyar karaktereket és az Unicode szabvány szerinti, 16 bites karakterkészleteket.

Ez a képszerkesztő program az egész világon szabvánnyá vált a Macintosh és a PC platformon egyaránt. A program kezeli a CMYK színmódot is, ezért jól használható a dokumentumok nyomdai előkészítésére is. A két platformon a program kezelése szinte teljesen megegyezik, a néhány eltérésre az adott helyen felhívjuk a figyelmet. Az egyik különbség az eltérő könyvtárszerkezet, egy másik eltérés a billentyűkombinációk használata. A PC-ken például a **Ctrl** billentyű nyomva tartása szükséges egyes funkciók kiváltásához, míg a Macintosh rendszereken ennek a **Command** (⌘), illetve az „Alma” billentyű felel meg.

A vektorgrafikus programok közé tartozik az Adobe Systems Incorporated cég Illustrator nevű programja, amely a bitképes Photoshophoz hasonlóan egyfajta etalon, ipari szabvány a grafikával foglalkozók körében. Az első Illustrator 1987-ben jelent meg. Eredetileg Apple Macintosh számítógépeken volt használható, később megjelent IBM kompatibilis személyi számítógépeken használható változata is. A vektoros rajzszerkesztők egyik legelterjedtebb, legkedveltebb programja az egész világon. E piacon a CorelDRAW örök vetélytársa. Míg az ellenlábás népszerűségét annak köszönheti, hogy komplex programcsomag részeként árulják, az Illustrator mellett szól, hogy Macintosh számítógépeken is használható, minden szokásos vektoros formátumot kezel (importál és exportál), saját grafikus formátumát (.ai) a fontosabb grafikus és kiadványszerkesztő programok felismerik, eszközeit könnyen kezelik a piacvezető raszteres képszerkesztő (Adobe Photoshop) felhasználói, illetve ugyanezeket a vektoros rajzeszközöket építették be az egyik legújabb kedvenc, a kiadványszerkesztő Adobe Indesign programba is. A program CS (11.0) változata 2004-ben jelent meg, majd hamarosan, 2005-ben előrukkoltak a CS2 (12.0), majd 2007-ben a CS3 (13.0), 2009-ben a CS4 (14.0), 2010-ben a

CS5 (15.0), 2012-ben a CS6 (16.0), 2013-ban CC (17.0) változattal, amelyet magyar nyelvű felhasználói felülettel is kiegészítettek.

Az Illustratorból származó grafikák, lapterv felhasználhatók az interneten, nyomtatásban és multimédiás videoanimáció alapjaként. Az Illustrator fájlok természetesen más Adobe programokban is feldolgozhatók, sőt a program .ai formátumát a leggyakrabban használt irodai (például a Microsoft Word) és konkurens grafikai szoftverek (például a CorelDRAW) is felismerik. A legújabb technológiát a dinamikusan változó adatbázistartalmon nyugvó XML-dokumentumok, valamint a csoportmunka kiterjesztése testesítik meg. Az előbbi óriási segítséget nyújt egy sablonra épülő dokumentum előállításában, miközben biztosítja, hogy ne számtalan mutáció készüljön, az utóbbi pedig – ha a Creative Suite CC programcsomagot telepítettük – lehetővé teszi a munkacsoport számára a dokumentumok pontos verziókövetését, miközben a hozzáférési jogosultságok egy kézben tarthatók.

Az Illustratorral a rajzolás mellett szinte mindenféle képfeldolgozással kapcsolatos probléma megoldható.

Az InDesign natív módon kezeli a Photoshop és az Illustrator fájlformátumait is, ezeket a dokumentumokat, objektumokat egyszerűen áthúzzhatjuk az InDesign kiadványokba. Az InDesign CC (Creative Cloud) változata valójában a program 9. nagy verziója. Segítségével egyszerű és komplex kiadványok, könyvek, sőt a CS5-ös változattól webre szánt dokumentumok szintén könnyen, gyorsan, tetszetősen tördelhetők, miközben a fejlesztők biztosították a konkurens formátumok átvételének lehetőségét is. A CS4-es változattól már dinamikus, online kiadványokat (SWF és PDF) formátumban is készíthetünk. A CS6-os változatban ismét „tisztába tették” a különböző formátumokat. Most már ugyanazt a kiadványt különböző elrendezés-klónokban tehetjük közzé az eltérő formátumú okostelefonok, tabletek és mobil vagy asztali számítógépek felé.

Az InDesign CS6 verzió óta új funkciókkal támogatja a dokumentumok nyomtatott formátumú és online kiadását, illetve mobil eszközön való közzétételét. Az Adobe Digital Publishing Suite az InDesign megszokott felületét használja a táblás eszközökre szánt kiadványok tervezésére és közzétételére. A különféle alternatív elrendezésekkel figyelembe vehetők a különféle eszközök eltérő meg-

jelenítési képességei és ugyanazon eszközön az eltérő tájolású (álló vagy fekvő) megjelenítés is.

A szoftver munkakörnyezete egyszerű, interaktív, a felhasználói felületet mindenki könnyen átalakíthatja úgy, hogy a legjobban segítse a hatékony munkát. Ez a kötet a felhasználói felület átalakításának lehetőségeivel, illetve a program vezérlő eszközeivel (ikonok, gyorsgombok) foglalkozik. A program használatával kapcsolatos egyéb tudnivalókat a *Kezdő lépések* kötetben tettük közzé.

Az ismeretlen szavakat, kifejezéseket általában első előfordulásuk helyén mutatjuk be, magyarázzuk. A magyar kifejezéseknél igyekeztünk következetesen alkalmazni a lokalizáció eredményeit is. Aki a korábbi angol változatot használta, vagy most is az angol verzió mellett maradt, annak hasznos lehet a kötet végén szereplő szótár, amely a program speciális szóhasználatát tükrözi.

Az itt leírtak megértéséhez és alkalmazásához különösebb számítástechnikai ismeretekre nincs szükség, elegendő a Macintosh OS, vagy a Windows operációs rendszer alapfokú ismerete. Könyvünk alapjául egy Windows rendszeren futó, magyar nyelvű CC változat szolgált.

A papír alapú – hagyományos – könyvek kezelési módja némiképpen módosul az elektronikus könyvet „forgatók” számára. Ez a könyv az ingyenes Acrobat Reader 8.0, Adobe Reader, illetve Adobe e-Book Reader segítségével olvasható. Akinek nincs ilyen programja, az letöltheti többek közt a www.adobe.com webhelyről is. Az ilyen típusú könyvek igen előnyös tulajdonsága, hogy a képernyőn megjeleníthető a tartalomjegyzék, amelynek + ikonjaival jelölt csomópontjaiban alfejezeteket tartalmazó ágakat nyithatunk ki. A tartalomjegyzék bejegyzései ugyanakkor ugróhivatkozásként szolgálnak. Ha egy fejezetre akarunk lépni, akkor elegendő a bal oldali ablakrészben megjelenített könyvjelző-lista megfelelő részére kattintani. Sőt az ilyen könyvek teljes szövegében kereshetünk.

A programot két, téma szerint jól elkülöníthető kötetben ismertetjük. Így nemcsak kisebb méretű, de olcsóbban letölthető állományokat adhattunk közre, ami különösen a felhasználók szerint szintén fontos szempont. A *Kezdő lépések* című kötet foglalkozik a program kiadványszerkesztői alkalmazásával, a kiadványok általános követelményeivel, valamint tárgyalja a fájlkezelő Adobe Bridge használa-

tát, míg a gyorsreferenciaként is használható *Haladóknak* című kötet mutatja be, hogyan alakíthatjuk át a felhasználói felületet úgy, hogy az a legjobban igazodjon munkastílusunkhoz, a CS4 csomag telepítésekor elérhető verziókezelést (amit sajnos a CS5-ös verziótól máris megszüntettek), a programban használható eszközök mellett az angol-magyar szótárt is.

Az InDesign CC főbb újdonságai röviden (ezekkel – amelyek mennyiségben messze elmaradnak az előző, CS6-os változatban megjelent újdonságoktól –, és a korábbi újdonságokkal is részletesebben foglalkozunk az első fejezetben):

A Creative Suite dobozos csomagját felváltotta a Creative Cloud letöltés, egyben előfizetés alapú terjesztési rendszere. A CC verzióból nem készülnek gyárilag adathordozók, az ebbe a csomagba tartozó szoftverek kizárólag letöltéssel szerezhetők be. Az egy hónapig ingyenesen használható változat letölthető a www.adobe.com oldalról, a hosszabb idejű, legális használathoz elő kell fizetnünk a szoftverre, amit aktiválnunk, a vásárláskor kapott kód megadásával hitelesíttetnünk kell.

A letöltéshez és a telepített szoftverek és tartalmak szinkronizálásához új alkalmazást fejlesztettek ki (Adobe Creative Cloud). Ennek segítségével a beállítások is szinkronizálhatók két számítógép (például a munkahelyi és az otthoni gép) között.

Új felhasználói felületet alakítottak ki, amelyen a sötét téma helyett világosabb színtémák is beállíthatók.

Az új verzió támogatja a nagy felbontású kijelzőket, egyelőre a Macintosh operációs rendszer alatt. Ilyen „retina” típusú kijelzőt használ például a MacBook Pro, illetve a legújabb iMac gép.

Windows és Macintosh operációs rendszer alatt egyaránt élvezhető a 64 bites támogatás, aminek köszönhetően elérhetjük a 3GB feletti memória tartományokat és nő a feldolgozási sebesség is.

Beépítették a QR-kód generálásának lehetőségét. Így magas minőségű, független QR kód grafikákat állíthatunk elő már az InDesign programban is. Ehhez az objektumhoz is beállíthatjuk az átlátszóságot, felülnyomást, direktzín és túltöltés nyomdai tulajdonságokat.

Továbbfejlesztették a betűtípus menüt. A betűtípusokat kereshetjük már a névtöredék alapján is. A betűtípus családok csoportosítva, almenüben jelennek meg. A kijelölt szöveg betűtípusa a kurzormoz-

gató nyíl billentyűkkel is módosítható. Kiemelt szerepet kapnak és könnyebben elérhetők kedvenc betűtípusaink. Így nem kell vesződnünk azzal, hogy például a magyar ékezetes karaktereket nem, vagy helytelenül tartalmazó betűtípusokat „kerülgessük”.

Egyszerűsítették az elektronikus könyvek számára kidolgozott EPUB exportálási munkafolyamatokat. Ugyanakkor választhatjuk a CSS nélküli exportálást is, ha a CSS-t egy másik, kipróbált fájlból, mintegy sablonként adjuk a projekthez. Az objektumstílusok osztályokká és címkékké leképezhetők. Új objektum-exportálási beállítások jelentek meg, amelyekkel címkézett PDF, EPUB, HTML formátumba menthetünk.

Megjelent az Adobe Exchange panel. Ennek segítségével ingyenes vagy fizetős tartalom, bővítmények és parancsfájlok tölthetők le. Ugyanakkor saját parancsfájljaink, sablonjaink, képeink is becsomagolhatók és közzétehetők.

Az **Új dokumentum** párbeszédpanelt kiegészítették egy **Előnézet** jelölőnégyzet kapcsolóval, amelyet bejelölve azonnal láthatjuk a beállítások hatását a dokumentumra.

Végezetül: bár könyvünk készítése során a megfelelő gondossággal igyekeztünk eljárni (beleértve a tartalmi pontosságot és a mondanivalót tükröző formát), ez minden bizonnyal nem óvott meg a tévedésektől. Kérem, fogadják megértéssel hibáimat.

Szentendre, 2014. március
Köszönettel

a szerző.

SZEMPONTOK A TÖRDELÉSHEZ

A szemléltető, illetve a vizuális közlés körébe tartozik egyaránt a nyomtatott és a számítógép-monitoron megtekinthető információ. Ezeknek a közléseknek értékét jelentősen befolyásolja a tipográfia által meghatározott szedéstechnikai szerkezet és forma. A tipográfia eszközkészlete nyújtja az írást a nyomtatáshoz, illetve az ahhoz hasonló megjelenésű elektronikus dokumentumok készítéséhez. Végül is a hagyományos tipográfiai alapokon nyugszanak az Interneten keresztül elérhető HTML nyelvű weblapok is.

A tipográfia feladata az érthető, áttekinthető, a szöveg összefüggéseit jól hangsúlyozó, olvasható közlés. A tipográfiai kifejezési formák az információátadás gyakorlati eszközein túl esztétikai formák is. A formák kialakítását meghatározzák a tárgyformálás esztétikai törvényein túl a gyakorlati funkció, az előállítás technikája, a felhasznált anyagok egységessége.

A fejezetben e törvényszerűségek megvalósításához szükséges elméleti és gyakorlati alapokat foglaljuk össze.

A tipográfia jellegzetességei

A tipográfia bár a szöveg közlésére szolgál, alkalmazott módszerei jelentősen eltérnek a kézírástól. A nyomtatott formában megjelenő szöveg minden eleme előre kiszámított és olyan lehetőségei (behúzás, igazítás, különféle betűtípusok és fokozatok stb.) vannak a mondanivaló kiemelésére, tagolására, hangsúlyozására, amelyre a kézírásos gondolatrögzítés nem képes.

Az egyik legszembetűnőbb különbség az írásra jellemző változó hosszúságú sorokkal szemben a sorkizárással létrehozott szövegtömb, amely a könyvek, illetve az újságok általánosan elterjedt jellegzetessége, és egységes szövetbe foglalja az oldalt. Termé-

szetesen ezt is, mint a továbbiakban tárgyalt többi tipográfiai eszközt is, csak bizonyos feltételek teljesülése mellett alkalmazzuk. Bár a tipográfiai eszköztár szabadon alkalmazható, a tömbös, négy-szögletes formájú szöveghasábokat nem használjuk kötött szabályok szerint felépített versek vagy keskeny hasábok esetén. Ilyenkor a kézírásra jellemző balra igazított sorokat jelenítünk meg. A címek és egyes lírai művek sorainak közepre zárását, vagyis a középtengelyes elrendezést is a nyomdai szedés technikája tette lehetővé. A prózai tartalmú művek másik jellegzetessége, hogy a bekezdéseket behúzással különítjük el. Ez már a kézi szedés esetén is könnyen megoldható volt.

Tipográfiai mértékrendszer

A nyomdászat kezdeti évszázadainak leggyakrabban előállított termékei egyházi megrendelésre készültek. Ebből adódott az a gyakorlat, hogy az ilyen egyházi olvasmányok fajtái meghatározták a szövegeket felépítő betűk méretét. Például a *brevier* betűfokozatot használták a breviáriumokhoz, a *kanon* fokozatot nagy énekeskönyvekhez, a *missal* betűfokozatot nagy misekönyvekhez. Ezek az elnevezések csak szokásokon alapultak, ezért a betűöntő és a nyomdász saját mérlegelésére bízták a méretek kiválasztását, az ő ítéletükön múlt, hogy mit mekkorának tartottak. A betűfokozatok ilyen elnevezései nem szolgálták a pontos méretmegadást, tervezést. Minthogy a sokféle követhetetlen elnevezés nem alapult elfogadott mértékegységen, előfordulhatott, hogy amit az egyik helyen missalnak, azt a másik helyen esetleg kanonnak neveztek.

Az apró fokozatok megkülönböztetésére alakították ki a nyomdai pontok rendszerét. A francia S. P. Fournier által 1730 körül kezdett munkát többen folytatták. Firmin Didot (ejtsd: didó) 1770-ben a méretrendszer alapegységét a francia királyi láb 864-ed (6 x 12 x 12-ed) részeként határozta meg. A Didot-ról elnevezett pontrendszert 1881-ben, egy nemzetközi nyomdászkongresszuson igazították méterrendszerhez (Didot az egész rendszert metrikussá alakította volna, de ez nem terjedt el). 1 pont (jelölése 1 p vagy l) a méter 2660-ad része, kerekítve 0,376 mm lett. A nagyobb egység nem tízes, hanem tizenkettes (a Didot-féle tizenkettes számrendszert megőriz-

ve), $12 p = 1$ ciceró (rövidítve cic vagy c), amely kerekítve 4,513 mm. Ennél is nagyobb egység a konkordansz ($4c=18,051$ mm), amely a nagyobb üres helyek kitöltésének modulja volt. A függelék átszámítási táblái között bemutatunk egy tipométer ábrát, amely az amerikai-angol tipográfiai, úgynevezett pica- pontrendszert is mutatja ($1 \text{ pica} = 11,25 \text{ Didot-pont} = 4.217 \text{ mm}$).

Az amerikai-angol pontrendszer alapja 1886 óta a hüvelyk (inch) 72-ed része. Jelölése 1 pt, pica-pontnak is nevezik, ahogy a másikat Didot-pontnak. Ez a méret eltér a francia és német befolyási övezetben szokásos Didot-pont méretétől. $1 \text{ hüvelyk} = 6 \text{ pica}$, illetve $1 \text{ pica} = 12 \text{ pont} = 4.217 \text{ mm}$.

A tipográfiai közlés elemei

A tipográfiai közlés alapeleme a nyomtatott betű. Ebből építkeznek a nagyobb egységek, a szavak, sorok, sorcsoportok, szövegtömbök. Ezek és a díszek, illusztrációk képezik a nyomtatvány kompozíciójának nyersanyagát. Egymáshoz való viszonyukat és elhelyezésüket a papíron a tipográfus adja meg. A tipográfiai kompozícióba beletartozik a „vakanyag” is, amely a látható részek között a tagolást, távközöket biztosítja.

A betű

A tipográfia legkisebb eleme a betű. A nyomtatáshoz felhasznált betűt a betűművészek rajzai alapján állították elő korábban a betűöntődék, a szedőgépmatrica gyárak, de ilyen művészi alapokon nyugszanak a tördelő és kiadványszerkesztő programok betűkészletei, a fontok is. Ezeket azonban a korszerű nyomdákban nem kézi betűszedéssel, hanem levilágítással és fototechnikai úton előállított nyomólemezek segítségével reprodukálják.

A nyomtatott betűnek többféle szempontot kell kielégítenie:

◆ Jól olvashatónak kell lennie.

Ez a követelmény a jellegzetes, nem uniformizált (jól megkülönböztethető) betűk alkalmazásával elégíthető ki. A gyakorlatban kialakultak a betűk megfelelő szélesség/oldalarányai is. Kimutatták,

hogy a normál szélességű betűk jobban olvashatók, mint a keskenyek. Ugyancsak az olvasást segíti a betűtalp, amely mintegy vezeti a soron az olvasó szemét.

◆ Harmonikusan csatlakozzon szomszédaihoz.

Ezt az esztétikai igényt azok a betűk elégitik ki, amelyek szépen, törés nélkül kapcsolhatók az összes, ugyanabba a betűtípusba tartozó más betűhöz. Fontos az is, hogy ez érvényesüljön a betűtípus összes fokozatán, azaz minden választható méretében.

◆ A betű ritmikus legyen.

A szedett sorok egyenletes ritmusát nem törhetik meg kiugrások, az átlagostól eltérő tónusú tömörebb vagy lazább csomópontok. A feltételt teljesítő betűkészletek egyenletes betűközökkel készülnek. A betűk szorosabb vagy tágabb egyengetése (jusztirozása) egyes fényszedő és a DTP rendszerekben megoldható. Előnyösebb, ha a gyári betűközök érintetlenül hagyása mellett csak az egymástól távol álló szomszédos nagybetűk között szűkítjük (például az LT, VA betűpárokét, amelyekre korábban ligatúrát – egybeöntött betűket – alkalmaztak).

◆ A betű nyomásbíró legyen.

Az ólombetűk esetében ez a feltétel tényleges mechanikai szilárdságot biztosító formát követelt meg. Például kevésbé nyomástűrőek voltak a vékony talpvonalú és derékszögben, éles sarokkal csatlakozó betűk, mert ezek könnyebben törtek. E szempontból szerencsésebbek voltak a vastagabb talpvonalú (például a reneszánsz) betűk. Ez a szempont természetesen függött a betűfokozattól is. A fotótechnikai úton történő nyomólemezes előállítás is befolyásolja a betűk részletessége, formája. A kisméretű (vagy durva papírra kerülő) betűk lehetőség szerint legyenek egyszerűek. Ez segíti a nyomást és a kész kiadvány olvasását is.

Betűtípusok

A nyomdai betűtípusokat stílusjegyeik alapján osztályozzák. Egy betűtípusba tartoznak az azonos tipográfiai elv alapján kidolgozott, azonos formajegyekkel jellemezhető, rendszerint az alkotó nevét viselő betűsor és a hozzá kapcsolódó írásjelek. Az ugyanolyan elv

alapján készült betűfajta összes változata együtt alkotja a betűcsaládot. A történelmi betűtípusok évszázadok alatt jelentek meg és maradandó értékű alkotások. Jelenleg csaknem háromezerféle szöveges betűtípust ismerünk, a reklámbetű típusok száma ennek tízszerese.

A nyomdabetű alapfogalmai

Egy-egy DTP alkalmazás karakterkészlete sem haladja meg azonban a több százat, ugyanakkor ezek összességének telepítése jelentősen lerontja a számítógép teljesítményét, sőt egyes számítógépes rendszerekben a kezelhető karakterkészletek száma korlátozott. Az egyes kiadók általában megelégednek tíz-tizenöt betűtípus használatával, de egyetlen kiadványon belül ennek töredéke is elegendő, ha a használt betűtípusok valamilyen összhangját akarjuk biztosítani.

A betűváltozatok egy betűcsaládba tartozó módosítások. Ilyen lehet például a normál szélességű, normál vonalvastagságú alapváltozat vagy ennek valamilyen kiegészítő változata, amelyet szélesítéssel, keskenyítéssel, a vonalvastagság növelésével, vagy csökkentésével állítanak elő, vagy lehet dőlt, díszített, kontúrvonalas variáció és ezek kombinációja.

A hatvanas évektől a következőkben ismertetett tipológiát alkalmazzák a betűcsaládok megkülönböztetésére. A betűcsaládba sorolást a betűtípusok készítésének ideje, formai jellegzetességeik (a betűtalpak alakja, az alap- és összekötővonalak közötti ellentét) alapján végezték. Többféle osztályozás is létezik, azonban e könyv céljainak ez is éppen megfelel.

A betűtípusok általános ismertetése után a jobb összehasonlíthatóság érdekében bemutatunk néhány manapság használt betűtípust úgy, hogy mindegyikkel ugyanabban a fokozatban ugyanazt a szöveget nyomtattuk.